

تحلیل فضایی توسعه یافتگی سکونتگاه‌های روستایی مبتنی بر رویکرد توسعه پایدار (مطالعه موردی: روستاهای شهرستان خرم‌آباد)

اکرم قنبری^۱ - عبدالرضا رحمانی فضلی^{۲*} - فرهاد عزیزپور^۳

۱- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

۲- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

۳- دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۹ دی ۱۳۹۸

تاریخ دریافت: ۱۹ فروردین ۱۳۹۸

چکیده مبسوط

۱. مقدمه

توسعه پایدار روستایی فرآیندی است که ارتقای همه‌جانبه حیات روستایی را از طریق زمینه‌سازی و ترغیب فعالیت‌های هم‌ساز با قابلیت‌ها و تنگناهای محیطی (به مفهوم عام آن) مورد تأکید قرار می‌دهد. در همین رابطه مهمترین هدف توسعه پایدار روستایی عبارت خواهد بود از قلیل زیست کردن عرصه‌های زندگی برای نسل‌های فعلی و آینده با تأکید خاص بر بهبود و توسعه مداوم روابط انسانی- محیطی. بر همین اساس، پژوهش حاضر درصدد است به ارائه‌ی تصویری منطقی، روشن و قابل درک از چگونگی وضعیت توسعه در نواحی روستایی شهرستان خرم‌آباد بپردازد که اهداف اختصاصی زیر را هم در بر دارد: تحلیل فضایی و سنجش درجه توسعه‌یافتگی و رتبه‌بندی مناطق روستایی شهرستان خرم‌آباد؛ وضعیت‌سنجی شاخص‌های متعارف توسعه‌یافتگی مناطق روستایی شهرستان خرم‌آباد.

۲. مبانی نظری

در مورد توسعه نگرش‌ها و نظریات گوناگونی ارائه شده است از جمله رویکرد کیفیت زندگی، مبادله اجتماعی، توسعه یکپارچه و توسعه پایدار که در این مطالعه چارچوب توسعه پایدار مورد تأکید می‌باشد. امروزه رویکرد توسعه‌ی پایدار به عنوان چارچوبی برای تحلیل

پایداری نظام سکونتگاه‌های انسانی به طور عام و سکونتگاه‌های روستایی به‌طور خاص از ارزش و اعتبار بالایی برخوردار است. مفهوم توسعه‌ی پایدار در برگیرنده‌ی موارد و موضوع‌هایی چون توانمند شدن افراد بسیار فقیر، ایده‌ی توسعه‌ی خوداتکاء، ایده‌ی توسعه‌ی هزینه- اثر، موضوع مهم کنترل سلامت، فناوری مناسب، استقلال غذایی، آب بهداشتی و مسکن برای همه است و مفهومی است که در آن ابتکارات مردمی مورد نیاز و سعادت بشر در این مفهوم گنجانده شده است با توجه به موارد فوق تعریف پایداری روستایی به صورت زیر است: فرآیندی همه‌جانبه، موزون و درون‌زا که در چارچوب آن توانایی‌های اجتماعات روستایی برای رفع نیازهای اساسی مادی و معنوی و کنترل مؤثر بر نیروهای شکل‌دهنده نظام سکونت محلی (اکولوژیکی، اجتماعی، اقتصادی، کالبدی-فضایی، نهادی) و سرزمینی رشد و تعالی می‌یابد

۳. روش شناسی

روش‌شناسی این پژوهش کمی مبتنی بر منطق قیاس و براساس روش داده‌پردازی و براساس هدف کاربری است. جامعه آماری تحقیق روستاییان روستاهای شهرستان خرم‌آباد را در بر می‌گیرد. با توجه به گستردگی محدوده مورد مطالعه حدود ۲۰ درصد از روستا که برابر با ۱۵۰ روستا می‌باشد از طریق نمونه‌گیری مرحله‌ای انتخاب شده‌اند.

* نویسنده مسئول:

دکتر عبدالرضا رحمانی فضلی

آدرس: گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

پست الکترونیکی: Email: m.goodarzi@scu.ac.ir

اکثر روستاهای توسعه یافته و در حال توسعه در قسمت غرب شهرستان واقع شده‌اند. روستاهای توسعه یافته در قسمت غرب قرار گرفته‌اند. این روستاها دارای موقعیت نزدیکی به جاده‌های اصلی و نزدیکی به مرکز بخش و مرکز شهرستان هستند که نشان‌دهنده وضعیت دسترسی مطلوب می‌باشد. روستاهای نسبتاً توسعه یافته نیز اکثراً در قسمت غرب شهرستان و در مجاورت روستاهای توسعه یافته و مراکز شهری قرار گرفته‌اند. همچنین اکثر روستاهای توسعه نیافته در قسمت جنوب و جنوب شرق شهرستان واقع شده‌اند. بیشتر این روستاها از مرکز شهرستان و مرکز بخش دور بوده و وضعیت دسترسی مطلوبی ندارند

۵. بحث و نتیجه‌گیری

مبتنی بر یافته‌ها، این پژوهش به نتایج زیر دست یافت:

- شهرستان (ناحیه) خرم آباد، در فرایند توسعه یافتگی، در وضعیت نسبتاً مناسبی قرار دارد. در این فرایند، توسعه یکپارچه تحقق نیافته، در برخی از مولفه‌ها (دسترسی به خدمات، مشارکت اقتصادی و رفاه اقتصادی) از شرایط مناسب و در برخی مولفه‌های دیگر (منابع تولید کشاورزی، آموزش و رشد جمعیت) از وضعیت نامناسب‌تری قرار دارد. این شرایط، برخی از روستاها را در مسیر زوال قرار داده است؛
 - سطح توسعه یافتگی در شهرستان (ناحیه) خرم آباد نه تنها از جنبه موضوعی، بلکه از جنبه موضعی (مکانی) با نابرابری فضایی رو به رو شده است. این نابرابری زمینه ساز شکل‌گیری الگوی فضایی مرکز - پیرامونی شده است که منجر به حاشیه‌ای شدن (و زوال) روستاهای کم برخوردار شده است؛
 - با توجه به یافته‌ها و نتایج پژوهش، تحقق اصول و اهداف توسعه پایدار در نواحی روستایی نیازمند تلاشی یکپارچه مبتنی بر امکانات، قابلیت‌ها و ظرفیت‌های نواحی روستایی است تا ضمن کاهش نابرابری‌ها و عدم تعادل‌های فضایی، بتواند روند توسعه این نواحی را تسریع بخشد.
- کلمات کلیدی:** تحلیل فضایی، توسعه سکونتگاه‌های روستایی، رویکرد توسعه پایدار، شهرستان خرم آباد.

تشکر و قدردانی

پژوهش حاضر برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول (اکرم قنبری)، گروه جغرافیای انسانی و آمایش، دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران است.

بدین صورت که ابتدا روستاها به سه دسته روستاهای کوهستانی، دامنه‌ای و دشتی طبقه بندی شده‌اند سپس هر کدام از این سه دسته، به سه دسته روستاهای با جمعیت زیاد، متوسط و کم طبقه بندی شده و در نهایت با نمونه‌گیری تصادفی ساده از هر دسته ۵۰ روستا و در مجموع ۱۵۰ روستا انتخاب شده است. برای بررسی توسعه سکونتگاه‌های روستایی از تعداد ۲۶ شاخص عینی که از سالنامه آماری و سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۵ بدست آمده استفاده شده است. در گام اول با استفاده از مدل FANP وزن نهایی شاخص‌ها محاسبه شده، سپس با استفاده از تکنیک ویکور رتبه‌بندی روستاها انجام گرفته است. در نهایت آزمون تحلیل مسیر برای تعیین سهم هر عامل در میزان توسعه یافتگی مناطق روستایی بکار گرفته شده است

۴. یافته‌ها

رتبه بندی روستاهای نمونه در شهرستان خرم‌آباد به لحاظ توسعه یافتگی نشان می‌دهد که روستای ماسور با مقدار ضریب ۰.۰۲۰ در رتبه اول و در بالاترین سطح توسعه یافتگی و روستاهای ده محسن، دارایی، دیناروند بالا، رباط نمکی و تپه گچی با مقدار ۰.۲۲۰، ۰.۲۷۰، ۰.۳۵۰، ۰.۳۷۰ و ۰.۳۹۰ در رتبه‌های دوم تا ششم قرار دارند. همچنین روستاهای سیرم، کل آب تی، کربوستان، خانگاه، توت‌چهره، روزمیانکی و گندابیه با ضرایب ۱.۰۰۰، ۱.۰۳۰، ۱.۰۵۰، ۱.۰۶۰، ۱.۱۰۰ و ۱.۱۴۰ و ۱۱۵۰ در پایین‌ترین سطح از توسعه قرار دارند. میزان توسعه کل روستاهای ناحیه مورد مطالعه برابر با ۰.۵۶۰ می‌باشد که بیانگر این است که توسعه در کل ناحیه در حد متوسط قرار دارد

با استفاده از تحلیل خوشه‌بندی K میانگین، مناطق روستایی شهرستان در پنج سطح مناطق توسعه یافته، مناطق نسبتاً توسعه یافته، مناطق با توسعه متوسط، مناطق در حال توسعه و مناطق توسعه نیافته یا محروم از توسعه طبقه‌بندی شده‌اند. در گروه اول یعنی روستاهای توسعه یافته ۶ روستا (۴ درصد)، گروه دوم یا مناطق نسبتاً توسعه یافته ۱۲ روستا (۸ درصد) در گروه سوم یعنی مناطقی با توسعه متوسط ۶۷ روستا (۴۴ درصد) در گروه چهارم یا مناطق کمتر توسعه یافته ۵۸ روستا (۳۸ درصد) و در گروه پنجم یا مناطق روستایی توسعه نیافته ۷ روستا (۴ درصد) قرار گرفته‌اند. الگوی فضایی روستاها بر مبنای سطح توسعه را نشان می‌دهد. به طور کلی

How to cite this article:

Ghanbari, A., Rahmani Fazli, A. & Azizpour, F. (2020). Spatial analysis of rural settlements development using sustainable development approach (Case study: Villages of Khorramabad County). *Journal of Research & Rural Planning*, 9(1), 53-71.

<http://dx.doi.org/10.22067/jrrp.v9i1.79914>